

Nina Petek

Predgovor**Polnost praznine: budizem med podobo in izkustvom**

Rdeča nit tematskega bloka pričujoče številke revije *Ars & Humanitas*, kot je zgovoren že njegov naslov »Polnost praznine: budizem med podobo in izkustvom«, je praznina, temeljna idejna podstat celotnega budizma, že vse od njegovih začetkov, ki jih je ob uvidu v nestalnost vsega živečega vztrajno gradil utemeljitelj tradicije Siddhartha Gajtama Buddha (ok. 560–480 pr. n. št.). Po njegovi smrti, ko se je budizem v svojem plodnem razvoju razvejal na številne tokove in šole, tudi izven meja Indije, je praznina privzela raznolike podobe, te pa družijo njena bistvena lastnosti, ki se pretaka skozi vsa miselna obzorja tradicije, in je povsem nasprotna običajnemu razumevanju praznine kot negativitete v smislu breztemeljnega in brezplodnega nič. V budizmu, zlasti v luči nauka o minljivosti in tesni medsebojni povezanosti vsega živečega, je praznina namreč opredeljena kot dinamična totaliteta bivajočega. Eden od pomenov sanskrtskega izraza za praznino, *śūnyatā*, je odsotnost, ki se nanaša na odsotnost sleherne stalnosti, medtem ko drug pomen pojasnjuje samo naravo te odsotnosti kot (vse)prisotnosti. To na videz protislovno opredelitev pa osmisli etimologija izraza *śūnyatā*, izpeljanega iz sanskrtskega glagolskega korena *śvi-*, ki pomeni »rasti«, »večati se«, »nabrekniti«. Slednji pomen dodatno poglobi pripona *-tā*, ki v sanskrtu označuje totalnost, kar ilustrira naravo praznine, ki ni prazna, ampak je prenapolnjena z neizmernim, nedoumljivim preobiljem bivajočega. To preobilje, prosto stalnosti, hierarhij, vrednostnih lestvic in kakršnihkoli omejitev, pa se večja in raste z vselej porajajočimi se, preminjajočimi in na novo nastajajočimi pojavi. Tako budistična praznina ni zanikanje sveta in življenja, ampak afirmacija vseh njegovih pojavnih oblik, pulzirajoča unija, ki v sebi spaja brezmejno raznolikost. Je nekaj, kar je prisotno v vsem, privzema mnogovrstne podobe ter se izreka na najrazličnejše načine, a se nikoli ne more dokončno izreči, saj se, v svojem vselej spreminjajočem se značaju kot temeljni lastnosti vsega živečega, izmika sleherni dokončni, še tako dovršeni formi jezikovnega izraza.

Drobec te večplastne celovitosti in njenih raznoterih izraznih podob, ki naposled poniknejo v nepojmovnem izkustvu praznine, usvojenem prek meditacije, v budizmu opredeljenem kot vrhovno spoznanje, presegajoče sleherno teoretiziranje, je zaobjet v vsebinsko raznolikih prispevkih tematskega bloka, ki razpravljajo o številnih vidikih

DOI:10.4312/ars.16.2.5-12

praznine v budističnih tokovih in šolah Indije, Kitajske, Japonske in Tibeta. Tako je, povsem nepredvidljivo in nenačrtovano, nastala pričujoča »zgodba« o budistični praznini, grajena iz štirih »poglavij«, ki sledijo idejno-zgodovinskemu okviru, začenši v Indiji, deželi izvora budizma, od koder se je razširil na Kitajsko in s tem v naše drugo poglavje, ki mu sledi tretji del, posvečen budizmu na Japonskem, nakar se blok zaključi s tibetansko vejo budizma *vajrayāna*. Kljub majhnosti našega akademskega prostora pa nabor prispevkov priča o plodnem delu slovenskih raziskovalk in raziskovalcev, ki se ukvarjajo s številnimi šolami budizma ter s tem raznolikimi teoretičnimi in izkustvenimi vidiki praznine. Njihova dognanja, med drugim prepletena tudi s premisleki o srečevanjih z grško filozofijo, kitajskim daoizmom, konfucijanstvom in nekaterimi zahodnimi miselnimi tokovi, pa dopolnjujeta tudi prispevka dveh tujih avtorjev.

Prvi del tematskega bloka tako sega v čas življenja Siddharthe Gavgame in zgodnjega oblikovanja budizma, pri čemer Nina Petek in Franci Zore v članku »Buddha in Piron: od praznine stališč do polnosti bivanja« razpravljata o filozofski metodi Buddhe, ki jo je prevzel od staroindijskih skeptikov in ki je navdihnila tudi grškega filozofa Pirona. Njuna, do nekaterih uveljavljenih filozofskih resnic skeptična drža, nedogmatska soteriološka praksa filozofiranja, ki presega konvencionalne načine spoznavanja in večšino izpiljene argumentacije ter na novo osmišlja samo vlogo filozofije kot načina spokojnega bivanja, pa je vplivala tudi na tokove, ki so se oblikovali po Buddhovi smrti, še posebej na šolo budizma *mahāyāna*, poznano kot *madhyamaka*. Tej se v prispevku »Koncept praznine i popratni koncepti u filozofijskoj analizi *madhyamake*« (»Koncept praznine in z njim povezani koncepti v filozofski analizi *madhyamake*«) posveča Goran Kardaš, zlasti z ozirom na ontološke in epistemološke vidike praznine v luči razmerja med konvencionalno in absolutno resnico. *Madhyamaka* je v nekaj desetletjih po dokončni ustalitvi z utemeljiteljem Nagardžuno (ok. 150–250 n. št.) doživela velik razcvet na področju budistične logike in epistemologije z najbolj vplivnima predstavnikoma Dignago (ok. 480–540 n. št.) in Dharmakirtjem (ok. 600–670 n. št.). V takratnih filozofskih krogih je bila še posebej odmevna Dignagova semantična teorija izključitve (skrt. *apoha*), s katero so budistični filozofi poskušali razrešiti vprašanje statusa univerzalij, o le-tej pa v prispevku »The Concept of Exclusion (*Apoha*) in Buddhist Philosophy« (»Koncept izključitve (*apoha*) v budistični filozofiji«) razpravlja Jiří Holba.

Budizem je po nekaj desetletjih od svojih začetkov v Indiji dosegel tudi druge dežele Azije, med prvimi Kitajsko v 1. stoletju n. št., pri čemer so kitajski modreci prepoznali številne idejne sorodnosti med tujim miselnim sistemom in avtohtono filozofsko tradicijo daoizma. Nekatero ontološke, etične in soteriološke segmente, ki družijo obe filozofiji, daoizem in budizem, zlasti vejo *mahāyāna*, v prispevku »Praznina, etika, nihilizem: budizem *mahāyāna* in klasični daoizem«, s katerim se začne drugi del tematskega bloka, predstavi Sebastijan Pešec, ki na osnovi prikaza njenih

ontoloških predpostavk opozori tudi na nekatera izkrivljena razumevanja izhodišč obeh sistemov kot nihilističnih. Medtem ko se omenjeni prispevek posveča primerjavam izbranih naukov budizma in daoizma, pa članek Jane S. Rošker »*Chan* ali *zen*? Izvor in transformacija Bodhidharmove šole meditacije« razpravlja o šoli kitajskega budizma, poznani kot *chan*, ki je nastala kot svojevrstna sinteza budizma, daoizma in posameznih segmentov konfucijanstva. Avtorica analizo idejnih temeljev avtohtonega sistema kitajskega budizma podpre tudi z orisom njegovega zgodovinskega razvoja, v teku katerega je formiranje *chana* spremljal tudi razvoj drugih budističnih šol. Budizem se je namreč vse od svojega prihoda na Kitajsko globoko zakoreninil v duhovna obzorja dežele in skozi zgodovinska obdobja privzemal raznolike izraze. Jan Vrhovski v prispevku »Buddhist Realism for Modern Times: Intellectual-Historical Readings into Dharma Master Taixu's Essays on Realism« (»Budistični realizem za moderne čase: idejno-zgodovinska branja esejev Mojstra dharme Taixuja o realizmu«) svojo razpravo umesti v republikansko obdobje ter analizira glavne značilnosti Taixujevega (1890–1947) razumevanja t. i. znanstvenega budizma, hkrati pa predstavi tudi Taixujevo kritično obravnavo tokov moderne filozofije na Kitajskem, vključno z Rusillovim »novim realizmom« in materializmom. Budizem je na Kitajsko torej dospel neposredno iz dežele svojega izvora, Japonsko pa je dosegel prek korejskih in kitajskih odposlancev v 6. stol. n. št. Tudi razvoj budizma v Deželi vzhajajočega sonca je zaznamovan z dinamičnim procesom formiranja številnih šol, med drugim tudi budizma *zen*, ki izhaja iz idejnih osnov kitajske šole *chan*. Filozofska izhodišča klasičnega *zena* so vplivala na sodobnejše šole na Japonskem, pri čemer je, tudi zaradi svojega dialoga z nekaterimi tokovi zahodne filozofije, še posebej zanimiva kjotska šola (jap. *Kyōto-gakuha*), med vidnejšimi predstavniki katere sta filozofa Nishida Kitarō in Hisamatsu Shin'ichi. Članek Tare Peternell »Prostor absolutne ničnosti: približevanje k (ne-)sebstvu v Nishidovi filozofiji«, ki začne tretji del tematskega bloka, razpravlja o osrednjih naukih filozofskega sistema Nishide, tj. čistem izkustvu, *bashoju* in absolutni ničnosti, ter osvetli tudi problematiko individualnega jaza v odnosu do sveta, načine odpravljanja vrzeli med subjektom in objektom ter pot, ki vodi k njuni uniji, v kateri pa oba pola, kljub vzajemni povezanosti, ohranita svoje posebnosti. Članek Janka Lozarja »Heidegger in Hisamatsu. Na poti k vzajemni drugosti« pa prinaša razmislek o neki drugi vrsti vzajemnosti, namreč evropske in japonske misli. Avtor razpravlja o srečevanjih med fenomenologijo Martina Heideggra in budistično mislijo Hisamatsuja Shin'ichija, natančneje med Hisamatsujevim pojmovanjem ničla in Heideggrovo resnico biti, pri čemer pa obe filozofiji v pretanjenem dialogu druga drugi dopuščata avtonomijo in v tem posebnem približevanju razkrivata svojo lastno enkratnost. Ko se je budizem *zen* uveljavil na Zahodu, je bil deležen številnih interpretacij, nekatere od njih pa v prispevku »Beyond Elimination and Construction: *Zen*, Symbolism, and the Perennialist School« (»Onkraj eliminacije in konstrukcije: *zen*,

simbolizem in perenialistična šola») predstavita Adnan Sivić in Sebastjan Vörös. Avtorja podata nekatere najpomembnejše ugovore proti eliminativizmu in konstruktivizmu ter orišeta drugačno razumevanje odnosa med budistično prakso in razsvetljenjem na osnovi perenialistične tradicije in fenomenološko utemeljene ideje simbola. Le-ta zdužuje lastnosti *zena* v enotno tradicijo, hkrati pa kaže onkraj njih kot znak nečesa neizrekljivega, doumljivega zgolj v budistični praksi.

K meditacijski praksi je še posebej izrazito usmerjena tradicija, o kateri razpravlja zadnji prispevek, ki zapolnjuje četrti del tematskega bloka – stoji sam zase, samotno, povsem v duhu nazorov šole, o kateri teče beseda. Namreč na skrajnem robu družbenih in kulturnih obzorij, konvencionalnih religijskih izrazov in uveljavljenih filozofskih diskurzov, kjer se giblje vse od svojih začetkov, tradicija budističnih puščavnikov in puščavnic (skrt. *yogi, yogini*), ki izhaja iz budizma *vajrayāna*, zadnje faze diferenciacije budizma na tri temeljne veje, še danes kleno neguje izkustveno srčiko budizma prek izvajanja kompleksnih meditacijskih tehnik. Nina Petek in Jan Ciglenečki v prispevku »Budizem v himalajskih puščavah: tradicija jogijev in jogini v Zangskarju« tako orišeta nekatere vidike sodobne tradicije budističnega puščavništva, ki se na območju zveznega teoritorija Ladakh v predelu indijske Himalaje ohranja vse od 11. stoletja dalje. Tradicija, ki še danes stavi zgolj na neposredno, nepojmovno izkustvo praznine, onstran študija skladovnice besedil, saj le-to edino vodi k osvoboditvi od vseh navezanosti in tegob v blaženo spokojnost bivanja, poziva k iskanju praznine v tem svetu – v tem umu, v tem telesu, v tem življenju, saj – kdaj vendarle, če ne zdaj?

*

Tistega, ki neguje vednost o Praznini,
ne radostijo svetne stvari, saj so brez bistev.
Dobiček ga ne navdušuje, izguba ga ne žalosti.
Slava ga ne zaslepi in ni ga sram šibkosti.
Prezir se mu ne upira in hvala mu ne godi.
Užitek ga ne veseli, boleost ga ne vznemirja.
Kogar ne mikajo stvari sveta, pozna Praznino;
in tisti, ki neguje vednost o Praznini,
ne čuti ne naklonjenosti ne odpora.
Ve, da to, kar mu je drago, je le Praznina –
in jo motri kot tako.

Iz besedila *Dharmasaṃgītisūtra* (prev. Nina Petek)